

TURKS AND IRANIANS. INTERACTIONS IN LANGUAGE AND HISTORY, (2016), Editörler: Éva Á. Csató, Lars Johanson, András Róna-Tas, Bo Utas, *The Gunnar Jarring Memorial Program at the Swedish Collegium for Advanced Study*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 295 s.

Hasan GÜZEL*

Bu çalışma, 2005-2006 akademik yılında Uppsala Üniversitesi'nde yapılan "Turco-Iranica: Language and History" ve "Turks and Iranians: A Common Historical and Linguistic Heritage" adlı bilimsel toplantılara dayanır. İsveç Türkolojisinin önemli isimlerinden Gunnar Jarring'e adanan bu kitapta, "Türk-İran" ilişkilerini tarihsel ve dilbilimsel açıdan ele alan on yedi makale bulunur. Bu makaleler genel anlamda İrani dillerdeki Türkçe unsurları, Türk dillerindeki İrani unsurları ve Türk-İran ilişkilerinin tarihsel yönlerini ele alır.

Türk-İran dil ilişkilerinin en eski etkileşim alanlarından biri kuşkusuz Orta Asya'dır. Juanjuanları yenerek Asya'nın geniş bir bölümüne egemen olan Göktürkler İrani bir dil olan Soğdçanın konuşulduğu alanları da yönetmişlerdir. Bu tarihten itibaren İrani dillerle Türk dilleri sürekli etkileşim içerisinde olmuşlardır. Orta Asya'da gerçekleşen bu dil ilişkileri bu kitapta birkaç yazıda ele alınmıştır. Björn Wittrock'un "Central Asia as a nexus of interactions, languages and entangled histories", Prods Oktor Skjærvø'nin "Turks and Turkic in the Khotanese texts from Khotan" ve Werner Sundermann'ın "On the growing Turkicization of the Sogdian language" adlı çalışmaları erken dönemde Orta Asya'da gerçekleşen Türk-İran etkileşimini genel hatlarıyla ortaya koyan yazılardır.

Gazneliler ve Selçuklular ile birlikte başlayan bölgedeki Türk egemenliği kesintilerle birlikte yüzyıllarca sürmüştür. Bu nedenle, Orta Farsçada ve diğer İrani dillerde birçok Türkçe unsur bulunur. Bo Utas'ın "On the differences between Middle and New Persian" ve Judith Josephson'un "The Construction hamē + verb in Middle

TURCOLOGICA 105

Turks and Iranians
Interactions in Language and History

Edited by
Éva Á. Csató, Lars Johanson,
András Róna-Tas, and Bo Utas

Harrassowitz Verlag

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. Ankara / TÜRKİYE. E-posta: hasan.guzel@hacettepe.edu.tr ORCID No: 0000-0002-4201-8634

Persian” adlı çalışmaları Türkçeden birçok kopyalamanın yapıldığı Orta Farsça ile ilgili önemli çalışmalardır.

5. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar Avrupa’nın güneydoğusuna Bulgar-Türkler ve İrani dillerini konuşan halklar hâkim olmuştur. Bu nedenle bu bölge Turk-İran etkileşim bölgelerinden biridir. “Bayan and Asparux. Nine notes on Turks and Iranians in Eastern Europe” adlı yazısında Rona-tas, adı geçen bölgedeki dil ilişkisine değinmiştir. Bunu yaparken, Türk-Bulgar hükümdarı Kuvrat’ın iki oğluna verdiği *Bayan* (Türkçe) ve *Asparuk*’ın (İrani bir isim) adlarından yola çıkmıştır. Macarcadaki Eski Bulgarca sözcükler Altayistik bilimi için çok önemli verilerdir. Bu kitapta bu konuyla ilgili önemli yazı daha vardır. A. Berta’nın “West Old Turkic” adlı yazısında yaptığı etimolojiler sadece Turk-İran dil ilişkileri açısından değil Altayistik açısından da çok önemlidir. Bu yazıda yapılan etimoloji denemeleri, 2011 yılında A. Berta ve A. Rona-tas’ın ortak çalışması olarak *West Old Turkic* adlı çalışmanın habercisi olmuştur.

Türk dillerindeki İrani etkiyi gösteren makaleler çalışmanın son bölümünde toplanmıştır. Türk dilleri, İrani dillerden sesbirimler, biçimbirimler, söz dizimi kalıpları vb. dilin her boyutundan kopyalamalar yapmıştır. Bu kitaptaki yazılardan da anlaşılacağı üzere Türk-İran dil ilişkileri durumunda söz dizimi kalıpları sık sık kopyalanmıştır. Bu tür kopyalamaların gerçekleşmesi için yoğun dil ilişkisine ihtiyaç vardır. Türkçenin temel tipolojik özelliklerinden biri sola dallanan cümle sentaksı, yani yönetilen-yöneten normudur. Bu kalıpta söz dizimi açısından yönetilen öge baş ögenin önünde bulunur. Yüklem çekirdeği (çoğunlukla bir yüklem) en son yeri işgal eder; tümleçler ve bağımsız zarf tümleçleri bundan önce gelir. Türkçenin ilişki dillerinin birçoğunda tipik söz dizimi Türkçe kalıptan büyük ölçüde ayrılır. Örneğin Farsçada tamlayanlar baş ögelerinden sonra gelir. Bu kalıpların ilişki durumlarında Farsçadan Türkçeye sıklıkla kopyalandığı tespit edilmiştir. Abdurishid Yakup’un “From Chaghatay to Modern Uyghur: Innovations in copies of Iranian morphosyntactic units”, Heidi Stein’in “Persian syntactic influence on Irano-Turkic texts (16th century) adlı çalışmaları, Osmanlıca ve Çağataycadaki Farsça sentaktik etkiye yoğunlaşmıştır. Özellikle cümle bağlama stratejilerinin dil ilişkilerine bağlı olarak ne tür değişiklikler gösterdiği bu yazılarda örneklerle derinlemesine incelenmiştir. Yine, Lars Johanson “Old Turkic: Brief notes on areality, chronology, periodization, variation, contacts and functionality” adlı yazısında Eski Türkçe öncesi Türk dili tarihi, Türkçenin erken varyasyonlarını, Eski Türkçenin İrani dillerden Soğdça ile ilişkisini genel hatlarıyla ele almıştır.

Farsçanın güçlü etkisinde kalmış Türk dillerinden biri de Kaşkaycadır. Bu Türk dili ile ilgili önemli veriler derlenmiştir. Özellikle Gunnar Jarring tarafından 1940 yılında derlenen metinler günümüzde Éva Á. Csató tarafından incelenmektedir. Christiane Bulut’un “Convergence and variation in the Turkic varieties of Iran: Examples from Qashqâ’i”, Sohrab Dolatkah, Éva Á. Csató, Birsel Karakoç’un “On the marker -(y)akī in Kashkay” adlı ortak çalışması Farsçanın yoğun tesiriyle tipolojik alışkanlıklarını büyük ölçüde değiştiren Kaşkayca üzerine yazılmıştır.

Türk ve İrani dillerindeki tipolojik yaklaşımlar, kopyalamalar ve tarihi ilişkiler çok detaylı incelemeleri gerekli kılmaktadır. Etkileşim alanlarındaki dillerde ses, biçim, söz dizimi özellikleri karşılaştırmalı dilbiliminin prensipleriyle incelenip dil ilişkilerinin boyutu ortaya çıkarılmalıdır. Bu kitap, bu tür çalışmalar için önemli bir kaynak olacaktır.